

Mercè Rodoreda, la narradora catalana més traduïda

Neus Real*

Universitat Autònoma de Barcelona

Rebut 31 gener 2020 · Acceptat 15 juny 2020

RESUM

Mercè Rodoreda és l'autora més traduïda de la literatura catalana. *La plaça del Diamant*, traslladada a trenta-set llengües i objecte de desenes de traduccions, la situa davant de narradors tan internacionals com Jaume Cabré o Albert Sánchez Piñol. Aquesta novel·la simbòlica sobre la condició humana, entronitzada per la crítica i molt valorada per públics diversos, és especialment representativa del talent, l'ambició i la trajectòria literàries de l'autora i es pot considerar, per la seva altíssima qualitat, un gran clàssic del segle xx.

PARAULES CLAU: literatura catalana, traducció, narrativa, Mercè Rodoreda, *La plaça del Diamant*

INTRODUCCIÓ

Mercè Rodoreda (1908-1983) és una de les personalitats essencials de les lletres catalanes contemporànies i un nom de primer ordre en la literatura occidental.¹ Encara que va excel·lir en la novel·la i el conte, va conrear pràcticament tots els altres gèneres (poesia, teatre, prosa, literatura infantil, periodisme i assaig), a més de dedicar-se temporalment a la pintura.² La primera etapa de la seva producció es va desplegar entre 1931 i 1938 en una Barcelona que va veure restituïda la Generalitat de Catalunya en el marc de la Segona República Espanyola (1931-1939). La segona etapa, encara que es va estendre fins a la mort de l'autora el 1983, es va desenvolupar fonamentalment durant la llarga i dura postguerra imposada amb la dictadura franquista (1939-1975) un cop acabada la Guerra Civil espanyola (1936-1939).

En aquesta segona etapa, i a causa del resultat de la confrontació bèl·lica, Rodoreda va viure exiliada a França i Suïssa al llarg de quatre dècades. Entre 1939 i 1954, instal·lada a París, Llemotges, Bordeus i, novament, París; entre 1954 i principis dels setanta, a Ginebra, tot i que va viatjar sovint per fer petites estades a Barcelona des que va poder. Finalment establerta al poblet empordanès de Romanyà de la Selva, on va començar a estar-se a partir de 1972, Rodoreda va ser testimoni de la mort del dictador i de la Transició espanyola (1975-1982), durant la qual es va reinstaurar la monarquia que havia estat destituïda amb

la legalitat republicana (la monarquia borbònica vigent avui). El 1983, en el marc de la democràcia espanyola actual, un càncer de fetge s'endua una escriptora que, plenament consagrada com a tal, el 1980 havia estat la primera dona a obtenir el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, instituit en plena represa cultural malgrat el franquisme, el 1969, per Òmnium Cultural.³

Quan, en el context d'aquesta represa, Edicions 62 li va proposar publicar les seves obres completes, Mercè Rodoreda va rebutjar tots els títols de joventut menys *Aloma* (1938), amb què havia guanyat la distinció més important de la literatura catalana dels anys vint i trenta —el Premi Joan Crexells— i amb què ja havia obtingut un ampli reconeixement del públic i de la crítica.⁴ *Aloma* havia constituït la fita novel·lística final de la recerca literària de la primera etapa de la producció de Rodoreda: la d'una veu distintiva, que l'escriptora havia buscat mitjançant la pràctica simultània de la narrativa psicològica i de la seva paròdia.⁵ Decidida a recuperar-la per la importància que havia tingut en la seva carrera (la considerava la seva primer novel·la de debò),⁶ Rodoreda va reescriure'n el text de dalt a baix amb l'experiència i l'ofici demostrats a *Vint-i-dos contes* (1958), Premi Víctor Català; *La plaça del Diamant* (1962); *El carrer de les Camèlies* (1966), Premi Crítica Serra d'Or, Premi Sant Jordi i Premi Ramon Llull; *Jardí vora el mar* (1967) i *La meva Cristina i altres contes* (1967), Premi Crítica Serra d'Or. I això tan sols en la dècada prodigiosa —com ha estat anomenada en els estudis rodoredians—⁷ que la segona edició d'*Aloma* (1969) havia de tancar. Cal dir que, alhora, l'escriptora preparava *La mort i la primavera* (inèdita fins després del seu traspàs, igual que *Isabel i Maria*) i *Mirall trencat* (1974), dues novel·les que, distingides respectivament amb el Premi Crítica Ser-

* Adreça de contacte: Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura, i de les Ciències Socials. Edifici G5. Campus UAB. Universitat Autònoma de Barcelona. 08193 Bellaterra - Cerdanyola del Vallès. E-mail: neus.real@uab.cat. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9049-4726>.

ra d'Or i el Premi Lletra d'Or, resulten paradigmàtiques de la línia creativa que, formalment més decantada cap a la fantasia o el realisme, caracteritza l'etapa rodorediana de postguerra: la narrativa simbòlica. En aquesta línia i des del relat breu, la prosa poètica o la mateixa novel·la, aviat apareixerien *Semblava de seda i altres contes* (1978); *Viatges i flors* (1980), Premi Ciutat de Barcelona de Literatura Catalana, Premi Crítica Serra d'Or de prosa i Premi Crítica Serra d'Or de narrativa, i *Quanta, quanta guerra...* (1980), Premi Crítica Serra d'Or de novel·la.⁸

L'any 2015, una de les principals investigadores de la producció de Mercè Rodoreda subratllava la rellevància i l'actualitat de qui descrivia com la novel·lista més apreciada i més traslladada a altres llengües de la literatura catalana.⁹ Aquesta és una afirmació que les dades objectives avalen, però, a banda de les quantificacions, cal remarcar que la projecció internacional de l'escriptora no és sinó la conseqüència lògica i previsible de l'altíssima qualitat literària de la seva obra, consensuada per la crítica sense excepció.¹⁰ En especial, la conseqüència lògica i previsible d'una narrativa tan universal com profundament arrelada en l'especificitat de l'entorn d'on procedia, una cultura amb la qual Rodoreda es va comprometre profundament mitjançant l'escriptura en català. L'autora mai no va concebre cap més possibilitat, perquè estava convençuda que triar la llengua materna com a llengua literària, dominar-la en termes d'instrument de treball i fer-ne un ús efectiu per confeir una literatura equiparable a les literatures europees de referència, constituïa l'opció política més radical que un escriptor podia prendre tant a la Catalunya republicana dels anys trenta com a la Catalunya reprimida i sotmesa pel franquisme o a la que es va configurar a cavall dels anys setanta i vuitanta del segle xx.

L'objectiu de Mercè Rodoreda sempre va ser esdevenir una bona escriptora i contribuir, precisament com a tal, al present i al futur del país. Fins i tot durant la pitjor època de l'exili, en què va haver de cosir camises a preu fet per sobreviure, es va refermar en la seva ambició professional, en l'opció lingüística que entenia que el compromís polític comportava per a un autor català i en la creença que s'havia de treballar individualment, per damunt de qual-sevol altra militància o acció, per aconseguir fer una aportació de qualitat —literària, en el seu cas— que superés el pas del temps i els condicionants històrics.¹¹ Rodoreda aspirava a fer una aportació que projectés la cultura catalana enllà de les fronteres i la situés on la volia veure: al costat de les cultures d'abast mundial. Per aconseguir-ho, es va posar a treballar de valent des que es va decidir a posar fil a l'agulla de la seva vocació l'any 1931. *La plaça del Diamant*, tres dècades més tard, havia de proporcionar la prova evident que Mercè Rodoreda se n'havia sortit amb escreix i s'havia convertit, ja, en una de les grans figures literàries del segle xx.

LES TRADUCCIONS DE L'OBRA DE RODOREDA

Les obres de Mercè Rodoreda han suscitat interès, des de sempre i poc després d'haver sortit en català, en altres contextos lingüístics i culturals. L'*Aloma* de 1938, per exemple, havia estat immediatament traslladada al castellà per María Luz Morales, però no es va poder editar a causa del resultat de la Guerra Civil; la versió espanyola de l'obra de 1969, per contra, va veure la llum prou aviat, el 1971.¹² Al seu torn, la primera novel·la que Rodoreda va publicar en la postguerra, *La plaça del Diamant*, va ser ràpidament traduïda a l'espanyol, l'anglès, el francès, l'italià i el polonès. Entre 1965 i 1970 se'n feien les primeres versions en unes llengües en què el text tornaria a sortir, almenys, una segona vegada. La primera traducció espanyola de la novel·la va ser la d'Enrique Sordo a Edhasa, del 1965, recuperada per Orbis i pel Círculo de Lectores als anys vuitanta.¹³ La primera versió anglesa va ser la d'Eda O'Shiel, apareguda a Londres el 1967, a la qual va seguir anys més tard la de David H. Rosenthal (publicada per diverses editorials, inicialment als Estats Units); força més recent és la de Peter Bush.¹⁴ La primera traducció francesa de la novel·la, fragmentària, va anar a càrrec de Pierre Verdaguer i la va acollir el 1967 la revista *Europe* en un monogràfic sobre la literatura catalana; la segona, completa i reimpressa diverses vegades al llarg dels anys, la va signar el 1971 Bernat Lesfargues, en col·laboració amb Verdaguer, a l'editorial Gallimard.¹⁵ Entre les traduccions italianes, la pionera va ser la de Giuseppe Cintioli el 1970, a la qual van succeir les d'Anna Maria Saludes i Amat el 1990 i la de Giuseppe Tavani el 2008, tot un èxit de vendes.¹⁶ Pel que fa al polonès, el 1970 la primera traducció de l'obra va anar a càrrec de Zofia Chądzyńska, igualment responsable de la que va aparèixer el 2014.¹⁷

Més que la qüestió de la rapidesa en el trasllat, tanmateix, compta el fet que a principis de l'any 2020 es pot afirmar que bona part de l'obra de Mercè Rodoreda ja ha estat traduïda. El conjunt de la seva narrativa ho ha estat sense excepció, acompanyat d'alguns títols d'altres gèneres. De vegades, la traducció ha estat parcial (només s'han traduït un o alguns contes d'un recull, certs capítols d'una novel·la, un fragment d'un epistolari, alguna producció poètica...), i la majoria de textos s'han traslladat a un nombre bastant inferior al total d'idiomes en què es pot llegir algun escrit de l'autora. L'any 2015, aquest total el constituïen trenta-tres llengües.¹⁸ Actualment, el resultat de creuar les dades que aporten la Fundació Mercè Rodoreda (FMR) i l'Institut Ramon Llull (IRL) ja arriba als trenta-vuit idiomes; és a dir, cinc llengües més en cinc anys.

Segons la informació de la FMR, que incorpora només la primera edició de les traduccions de les obres, per bé que n'inclou les versions de diferents traductors, l'espanyol és la principal llengua de destinació del trasllat dels textos de l'escriptora, amb trenta títols traduïts. El segueixen l'italià i l'anglès, amb disset; en el segon cas, amb tretze traduccions als Estats Units i quatre al Regne Unit. Encara en l'espai d'un nombre superior a la desena hi ha el francès, amb dot-

ze, i l'alemany, amb onze. Després venen el neerlandès, amb nou; el polonès, amb set; el portuguès, amb sis —quatre a Portugal i dues al Brasil—; el búlgar, el romanès i el suec, amb quatre cadascun (dotze en total); l'èuscar, l'hebreu, l'hindi, el noruec, el txec i el xinès, amb tres per cap (divui en total); l'àrab, el croat, l'eslovac, l'eslovè, l'hongarès i el rus, amb dues en cada cas (dotze, doncs), i, finalment, l'aranès, el danès, l'estonià, el finès, el gallec, el grec, l'islandès, el japonès, el lituà, el macedoni, el sard, el serbi, el turc i el vietnamita, amb una (catorze, en conjunt).¹⁹

D'acord amb les dades de l'IRL, a tots aquests idiomes s'hi ha d'afegir l'albanès, en què des del 2018 ja es pot llegir *La plaça del Diamant*.²⁰ I existeixen, paral·lelament, algunes altres traduccions que no conté la pestanya *Traduccions* del web de la FMR, com ocorre amb la versió hongaresa d'*El carrer de les Camèlies*, presentada a Budapest el novembre del 2019.²¹ Les xifres de l'IRL, de fet, incrementen considerablement el còmput de 166 traduccions deduïbles de la informació de la FMR, perquè el seu còmput final és de 205: quaranta-nou a l'espanyol; vint-i-tres a l'alemany; dinou a l'anglès; disset a l'italià; catorze al francès; deu al neerlandès; vuit al portuguès; cinc a l'hebreu, l'hongarès i el suec (quinze en total); quatre al búlgar i el romanès (vuit en total); tres a l'hindi, el noruec, el polonès i el xinès (dotze en total); dues al croat, l'eslovè, el grec, l'èuscar, el rus, el serbi i el txec (catorze en total), i una a l'albanès, l'àrab, l'aranès, el danès, l'eslovac, l'estonià, el finès, el gallec, l'islandès, el japonès, el lituà, el macedoni, el sard, el turc i el vietnamita (quinze en total).

Com es pot veure, hi ha divergències entre les dues institucions; específicament, en les traduccions a l'albanès, l'alemany, l'anglès, l'àrab, l'espanyol, l'eslovac, l'èuscar, el francès, l'hebreu, l'hongarès, el grec, el polonès, el portuguès, el serbi, el suec i el txec. Aquestes divergències semblen explicar-se bàsicament per dues raons: diferències de criteri i d'informació. A banda del que ja s'ha anotat a propòsit de l'albanès i l'hongarès, els casos de l'àrab, el polonès i el serbi en proporcionen mostres il·lustratives. En àrab, a la FMR es consignen dues traduccions perquè, a causa de la seva funció de dipositària de tota la documentació relativa a Mercè Rodoreda i la seva obra, n'hi ha una d'inèdita, mentre que l'IRL només compta, lògicament, els textos publicats (la traducció a l'àrab de *La plaça del Diamant*).²² En polonès, la FMR anota quatre traduccions més perquè, als trasllats en volum, hi suma els de contes i fragments de novel·les o epistolars apareguts en revistes, que l'IRL no inclou, segurament perquè, atès que s'ocupa de tots els autors catalans i no únicament de Rodoreda, ho té més difícil per recollir tots aquests materials.²³ En serbi, en canvi, al costat de la traducció de *La plaça del Diamant*, l'IRL consigna la d'*El carrer de les Camèlies*,²⁴ de què, sorprenentment, no dona notícia el web de la FMR (un problema que, siguin quins siguin els motius pels quals s'ha produït, caldria solucionar).²⁵ En espanyol, anglès i francès, l'IRL comptabilitza més volums perquè, en lloc del criteri que aplica la FMR de restringir les referències a primeres edicions i traductors diferents, incorpora diverses

versions d'una mateixa traducció; i això ocorre, és clar, amb més d'un títol de l'escriptora, amb *La plaça del Diamant* al capdavant.²⁶

Quan hi ha coincidència numèrica entre els recomptes de les dues entitats, a més, no sempre es consignen les mateixes traduccions. En búlgar, posem per cas, tant la FMR com l'IRL comptabilitzen quatre trasllats, però dels quatre només se'n corresponen tres: els dos de *La plaça del Diamant*, del 1986 i el 2012, i el de *Mirall trencat*, del 1993; mentre que la FMR hi afegeix la traducció conjunta dels contes «La Salamandra» i «La meva Cristina» a *Iberijska fantastika*, del 1982, l'IRL anota la d'*El carrer de les Camèlies* del 2013. Això vol dir que en total, per tant, existeixen cinc traduccions al búlgar de l'obra de Mercè Rodoreda, en lloc de quatre.²⁷

LA NARRADORA CATALANA MÉS TRADUÏDA DE TOTS ELS TEMPS

Les discrepàncies informatives entre la FMR i l'IRL sobre el nombre de traduccions dels textos rodoredians en dificulten considerablement una comptabilització fiable, ja que cal contrastar-ne les referències una per una. La fusió i la comparació general de les dades que aporten les dues institucions permeten, no obstant això, provar-hi una aproximació. Almenys pel que fa a la prosa, que és la modalitat literària en què Mercè Rodoreda ha estat més traduïda en volum. La taula 1 assaja aquesta aproximació amb l'objectiu de proporcionar una idea global de l'abast de la projecció internacional de l'autora.²⁸

Aquest nombre de traduccions, tot i no incloure la poesia i el teatre, i fins i tot amb la previsible reducció que caldria aplicar-hi pel fet que s'hi compten versions repetides d'una mateixa traducció, converteix Mercè Rodoreda, amb diferència, en el nom de ploma català més traduït de tots els temps. D'acord amb les dades de l'IRL, l'escriptora se situa davant de qualsevol altre autor la producció del qual s'ha traslladat a altres llengües. Entre els noms destacats en aquest sentit, hi ha Salvador Espriu, el narrador i dramaturg contemporani de Rodoreda, sobretot conegut posteriorment com a poeta, amb 151 traduccions; Ramon Llull, l'autor medieval més universal del país, creador de la prosa catalana, amb 148; Jacint Verdaguer, el gran poeta romàntic, amb 116; Josep Pla, destacat prosista, coetani de l'escriptora com Espriu, amb 105; Jaume Cabré, un dels narradors catalans vius amb més projecció internacional en l'actualitat, amb 103; Andreu Martín, autor de novel·la negra i literatura juvenil, entre altres gèneres, amb 99; Quim Monzó, el popular contista català que ha col·laborat en diversos mitjans de comunicació, amb 93; Patricia Geis, il·lustradora i escriptora de literatura infantil, amb 82; Baltasar Porcel, periodista i narrador, amb 80, i deu autors més que en tenen, cadascun, entre 72 i 49.²⁹ La taula 2 en fa el rànquing i n'indica el nombre de traduccions tot incorporant les dates de naixement i mort per facilitar-ne la contextualització.³⁰

TAULA 1. Traduccions de l'obra en prosa de Mercè Rodoreda

Títol	Traduccions	Llengües de destinació
[<i>La noieta daurada i altres contes</i>] [conte]	1	1 (espanyol)
«Imatges d'infantesa» [prosa autobiogràfica]	1	1 (espanyol)
«Un cafè» [conte]	2	1 (polonès)
<i>Isabel i Maria</i> [novel·la]	2	2 (espanyol, italià)
<i>Cartes a l'Anna Murià</i> [prosa epistolar]	3 (2 + 1f)	3 (espanyol, italià, polonès)
<i>Viatges i flors</i> [prosa poètica]	7 (4 + 3f)	6 (alemany, anglès, espanyol, francès, italià, rus)
<i>Quanta, quanta guerra...</i> [novel·la]	8 (7 + 1f)	7 (anglès, alemany, espanyol, francès, hebreu, italià, portuguès)
<i>Jardí vora el mar</i> [novel·la]	8	6 (alemany, eslovac, espanyol, hebreu, italià, neerlandès)
<i>Aloma</i> [novel·la]	10 (9 + 1f)	7 (alemany, espanyol, francès, italià, neerlandès, txec, suec)
<i>Semblava de seda</i> [conte]	11 (3 + 7f + 1c)	8 (anglès, espanyol, èuscar, francès, hindi, polonès, romanès, xinès)
<i>La mort i la primavera</i> [novel·la]	12 (10 + 2f)	8 (alemany, anglès, espanyol, francès, italià, neerlandès, polonès, portuguès)
<i>Vint-i-dos contes</i> [conte]	16 (2 + 13f + 1c)	10 (alemany, anglès, espanyol, èuscar, hindi, italià, neerlandès, polonès, romanès, xinès)
<i>El carrer de les Camèlies</i> [novel·la]	20	10 (anglès, búlgar, espanyol, francès, hongarès, italià, neerlandès, serbi, suec, xinès)
<i>La meva Cristina i altres contes</i> [conte]	28 (7 + 20f + 1c)	15 (alemany, anglès, búlgar, croat, espanyol, eslovac, èuscar, francès, hindi, hongarès, neerlandès, polonès, romanès, txec, xinès)
<i>Mirall trencat</i> [novel·la]	30 (29 + 1f)	18 (alemany, anglès, búlgar, croat, eslovac, eslovè, espanyol, èuscar, francès, hebreu, hindi, hongarès, italià, neerlandès, noruec, portuguès, romanès, suec)
<i>La plaça del Diamant</i> [novel·la]	76 (73 + 3f)	37 (albanès, alemany, anglès, àrab, aranès, búlgar, croat, danès, eslovè, espanyol, estonià, èuscar, finès, francès, galleg, grec, hebreu, hindi, hongarès, islandès, italià, japonès, macedoni, lituà, neerlandès, noruec, polonès, portuguès, romanès, rus, sard, serbi, suec, turc, txec, vietnamita, xinès)
TOTAL	235 (182 + 50f + 3c)	38 (albanès, alemany, anglès, àrab, aranès, búlgar, croat, danès, eslovac, eslovè, espanyol, estonià, èuscar, finès, francès, galleg, grec, hebreu, hindi, hongarès, islandès, italià, macedoni, japonès, lituà, neerlandès, noruec, polonès, portuguès, romanès, rus, sard, serbi, suec, turc, txec, vietnamita, xinès)

Nota: *f* significa fragment; *c* significa compilació

FONTS: FMR i TRAC. <https://www.llull.cat/catala/recursos/trac_traduccions_home.cfm>; <<http://www.mercerodoreda.cat/traduccions>> (consulta: 9 gener 2020).

Significativament, la llista està integrada per una abassegadora majoria de representants de les lletres contemporànies, entre els quals predominen els autors (els homes) i, pel que fa als gèneres literaris, la balança es decanta notòriament cap a la prosa i, més en concret, cap a la narrativa. Lull és l'únic que no pertany al període més recent que comprenen els segles XIX, XX i XXI, hi ha aproximadament un terç d'escriptores i tan sols Espriu i Verdaguier, d'una banda, i Guimerà, de l'altra, poden ser-hi considerats exponents destacats de la poesia i el teatre, respectivament, mentre que només Lull i Pla són, si més no des d'una perspectiva tradicional, prosistes més que no pas contistes i novel·listes. De manera encara més rellevant en relació amb el tema central d'aquest article, Mercè Rodoreda, l'obra de la qual se situa de ple en el segle de l'arribada de l'home a la Lluna, ocupa el primer lloc des de tots aquests punts de vista: és la primera tant de les escriptores

com del conjunt, i tant entre els prosistes —Lull inclòs— com entre els narradors. L'acompanyen per sexe en el rànquing, força per darrere, quatre autores de literatura infantil i juvenil (Geis, Navarro, Sabaté i Martí, en la novena, la catorzena, la divuitena i la dinovena posició, respectivament) i una sola autora de narrativa per a adults (Riera, en la tretzena). Pel que fa a la globalitat, amb almenys una quarta part de traduccions més que el segon, el seu nom se situa en solitari molt per davant dels poetes, dramaturgs, prosistes i narradors catalans de tota mena —amb producció per a tota mena de públic— que gaudeixen d'una destacada fama internacional. I deixa a una considerable distància personalitats tan conegudes a l'estranger com Espriu, Lull, Verdaguier, Pla i, ja amb referència als novel·listes i els contistes, Cabré, Martín o Monzó.

Si en lloc dels autors l'atenció es posa en els títols que han estat més traduïts, Mercè Rodoreda s'erigeix, també,

TAULA 2. *Els vint noms de ploma més traduïts de la literatura catalana*

Rànquing	Autors	Traduccions
1	Mercè Rodoreda (Barcelona, 1908 - Girona, 1983)	205
2	Salvador Espriu (Santa Coloma de Farners, 1913 - Barcelona, 1985)	151
3	Ramon Llull (Palma, 1232-1315)	148
4	Jacint Verdaguer (Folgueroles, 1845 - Vallvidrera, 1902)	116
5	Josep Pla (Palafrugell, 1897-1981)	105
6	Jaume Cabré (Barcelona, 1947)	103
7	Andreu Martín (Barcelona, 1949)	99
8	Quim Monzó (Barcelona, 1952)	93
9	Patricia Geis (Barcelona, 1966)	82
10	Baltasar Porcel (Andratx, 1937 - Barcelona, 2009)	80
11	Joan Perucho (Barcelona, 1920-2003)	72
12	Àngel Guimerà (Santa Cruz de Tenerife, 1845 - Barcelona, 1924)	69
13-14	Carme Riera (Palma, 1948)	64
13-14	Albert Sánchez Piñol (Barcelona, 1965)	64
15	Àngels Navarro Simon (Barcelona, 1958)	63
16	Llorenç Villalonga (Palma, 1897-1980)	62
17-18	Manuel de Pedrolo (Tàrrrega, 1918 - Barcelona, 1990)	52
17-18	Jaume Copons (Barcelona, 1966)	52
19	Teresa Sabatè Rodié (Alguaire, ?)	51
20	Meritxell Martí (Sabadell, 1972)	49

FONT: TRAC. <https://www.llull.cat/catala/recursos/trac_traduccion_actors.cfm> (consulta: 15 gener 2020).

en l'autora del llibre més traslladat a altres llengües de tots els temps en superar Albert Sánchez Piñol. Aquest narrador de fama dilatadíssima fora del territori nostrat, per bé que compta, únicament (un adverbí que s'ha d'entendre pel contrast de les seves xifres amb les de Rodoreda), amb seixanta-quatre traduccions de la seva producció, ha estat girat en gairebé tantes llengües com ella —inclosa alguna en què no es pot llegir cap text seu, com el coreà— gràcies a l'èxit de la novel·la *La pell freda* (2002), accessible en trenta-dos idiomes i objecte de trenta-set traduccions.³¹ Ni tan sols aquest *best seller* d'un autor en actiu portat al cinema el 2017 s'aproxima a *La plaça del Diamant*, les espectaculars cotes de la qual assoleixen les trenta-set llengües i excedeixen la cinquantena de traduccions.³² Malgrat quedar-se un idioma per darrere dels trenta-vuit a què ha estat traduïda la seva autora (només hi falta l'eslovac, en què hi ha disponibles *Jardí vora el mar* i *Mirall trencat*, però no la novel·la de 1962), resulta inqüestionable que, tant si es consideren només les traduccions de les obres de Mercè Rodoreda com si es tenen en compte les de

totes les obres de la literatura catalana des dels seus orígens fins avui, cal coronar *La plaça del Diamant* com a reina indiscutible de les traduccions del català a altres idiomes.³³ La taula 3 ho fa evident. I exposa, alhora, el pes de la novel·la, el gènere exclusivament representat en la primera dotzena de files, amb relació a la difusió internacional de les lletres catalanes:³⁴

TAULA 3. *Les dotze obres més traduïdes de la literatura catalana*

Rànquing	Títols	Autors	Traduccions
1	<i>La plaça del Diamant</i> (1962)	Mercè Rodoreda (1908-1983)	73
2	<i>La pell freda</i> (2002)	Albert Sánchez Piñol (1965)	37
3	<i>Mirall trencat</i> (1974)	Mercè Rodoreda	30
4	<i>Bearn o la sala de les nines</i> (1961)	Llorenç Villalonga (1987-1980)	28
5	<i>Jo confesso</i> (2011)	Jaume Cabré (1947)	26
6	<i>El violí d'Auschwitz</i> (1994)	Maria Àngels Anglada (1930-1999)	25
7	<i>Les veus del Pamano</i> (2004)	Jaume Cabré	23
8-9	<i>Camí de sirga</i> (1988)	Jesús Moncada (1941-2005)	20
8-9	<i>Pandora al Congo</i> (2005)	Albert Sánchez Piñol	20
10	<i>Pedra de tartera</i> (1985)	Maria Barbal (1949)	18
11	<i>La magnitud de la tragèdia</i> (1989)	Quim Monzó (1952)	16
12	<i>Tirant lo Blanc</i> (1490)	Joanot Martorell (1413?-1465)	7

FONT: TRAC. <https://www.llull.cat/catala/recursos/trac_traduccion_libres.cfm> (consulta: 15 gener 2020).

Rodoreda, com es pot veure, és un dels tres únics noms repetits en aquesta classificació. El fet que ho sigui al costat d'Albert Sánchez Piñol i Jaume Cabré no és menystenible, perquè les possibilitats de promoció de l'autora, traspassada el 1983, resulten força més limitades: Sánchez Piñol i Cabré poden anar —i van habitualment— a fer lectures o presentacions en fires i trobades internacionals. Això dona un relleu especial tant a la presència de Mercè Rodoreda en aquest rànquing d'obres més traduïdes com al primer i el tercer llocs que hi ocupen *La plaça del Diamant* i *Mirall trencat*. La llista, de fet, també hauria de contenir *El carrer de les Camèlies*, atès que, amb vint traduccions íntegres, aquesta novel·la se situaria entre les deu primeres, al costat de *Camí de sirga* i *Pandora al Congo* i per davant de *Pedra de tartera*, *La magnitud de la tragèdia* i *Tirant lo Blanc*.³⁵ Que les tres obres íntegralment més traduïdes de Mercè Rodoreda pertanyin al gènere novel·lístic, igual que les deu restants, té òbvies raons de mercat,

un dels motius pels quals Rodoreda va optar per dedicar-se a la novel·la des dels inicis de la seva trajectòria, sense que això li resti cap mèrit, ans al contrari.³⁶ Però si aquest rànquing de textos inclogués la narrativa breu en les seves diverses formes de publicació, hi haurien d'entrar, encara, alguns relats de *Vint-i-dos contes* i *La meva Cristina i altres contes*, que han estat objecte de trasllat a nombroses llengües, entre les quals l'hindi i el xinès, desenes de cops. Malgrat que els dos reculls han estat traduïts complets poques vegades, el coneixement internacional de la contística rodorediana, per les facilitats d'edició en revistes i antologies que en vehicula la brevetat, tampoc no és un factor irrellevant. Fins i tot sense aquest avantatge pràctic, *La plaça del Diamant* els segueix quedant molt lluny, tanmateix.

Avui dia no són cap misteri les raons per les quals la novel·la de 1962 ha tingut un ressò tan gran arreu del món i es manté, dècades després de la seva aparició, com l'obra que ha orbitat exponencialment Mercè Rodoreda i la literatura catalana fins a cultures i indrets tan llunyans físicament i culturalment com Islàndia, el Japó, Israel o el Vietnam. Els estudis rodoredians han desglossat a bastament els mèrits d'una obra que desclou la vida d'una noia del barri menestral barceloní de Gràcia des de la seva joventut, situable en els anys vint del segle xx, fins a una dècada i escaig després d'iniciar-se la llarga postguerra imposada pel franquisme.³⁷ Es tracta d'una novel·la molt localitzada històricament i geogràficament i que, per tant, podria semblar, d'entrada, massa local per esdevenir interessant. Res més distant de la realitat. La història d'una jove Natàlia progressivament convertida en Colometa en virtut de la seva relació amb Quimet i retornada a la seva identitat a poc a poc mitjançant un segon matrimoni amb Antoni (l'home que la salva de matar els seus fills i suïcidat-se), presenta una complexitat de nivells narratius i una riquesa simbòlica gràcies a la qual el relat sobre l'existència d'un personatge de les classes populars i aparentment gens extraordinari esdevé un relat sobre la condició humana. Un relat que toca l'ànima de qualsevol lector perquè s'equipara, en profunditat, a l'obra de William Faulkner, James Joyce o Virginia Woolf.³⁸ O si es vol, perquè cal posar-la costat per costat, més concretament, de novel·les coetànies de la talla de *The Catcher in the Rye* (1951), de J. D. Salinger; *The Golden Notebook*, de Doris Lessing (1962), o *Cien años de soledad* (1967), de Gabriel García Márquez.³⁹ Encara que, a diferència dels seus autors, Mercè Rodoreda mai no guanyés el Premi Nobel de Literatura, resulta inqüestionable que *La plaça del Diamant* és un dels grans clàssics de la literatura occidental de la segona meitat del segle xx.⁴⁰

LA PLAÇA DEL DIAMANT, NOVEL·LA DE LA CONDICIÓN HUMANA

La plaça del Diamant és la història d'una incomprensió. La incomprensió d'una dona davant d'un món que no en-

tén i que li causa un sofriment creixent fins que no és capaç d'assumir la realitat amb els seus clarobscur. Cadascun dels elements de la novel·la condueix al mateix nucli: el desconcert dolorós i incrementat davant d'una vida que va portant tristeses, cansament i lletjors, fins a arribar a la tragèdia que suposen la guerra i les seves conseqüències. S'imposa la supervivència, assentada en una imprescindible cuirassa (fer-se la pell de suro i el cor de gel, en mots de la protagonista) per no sentir i poder suportar tot el que s'esdevé. Quan sembla que ja no hi ha cap altra sortida que la mort, la millora de les condicions materials permet anar sortint a poc a poc de l'abisme i iniciar un lent camí de tornada cap al jo (una mena de retorn a casa), no pas sense passar pel retraïment, la negació i la por. Amb la presa de consciència plena del que s'ha viscut i l'explosió de la violència continguda que en suposa el reconeixement, la reconciliació és, finalment, possible. Ressorgeix així la capacitat de percebre el present, i de contemplar el futur, amb il·lusió, amb una gratitud infinita cap a la Vida en la seva multiplicitat de cares, formes i dimensions. Consciència i gratitud —la comprensió profunda de l'existència— possibiliten una veu autoritzada per explicar-se, per relatar el passat que ha pastat l'avui. Per això és Natàlia, des de la maduresa, qui narra la història de Colometa, una història que és i no és la pròpia.⁴¹

La protagonista de *La plaça del Diamant* és una noia senzilla, sense cap tret remarcable exceptuant la innocència. Es tracta d'una dona que, com tantes altres, festeja, es casa, té fills, treballa i, sobretot, viu el drama de la guerra i pateix la dura postguerra que la segueix. Tot just en el primer capítol de la novel·la, la jove Natàlia coneix el qui serà el seu primer marit en el ball de l'envelat de la plaça del Diamant —l'espai simbòlic de la Vida amb majúscula i, per tant, també contenidor de la Mort— i és rebatejada per ell. Aquesta primera designació de Natàlia com a Colometa marca l'inici de la metamorfosi, i de la història, del personatge, perquè el nom fa la identitat (perquè els mots generen, il·luminen i determinen la realitat). Així neix la protagonista de la novel·la, creació magistral de Mercè Rodoreda que originalment li va donar títol.⁴² I que no ha deixat de seduir el públic en qualitat d'epicentre d'una narració d'abast universal, d'un drama en el sentit clàssic, d'una novel·la que parteix d'uns fets concrets, però que els transcendeix i els eleva a categoria per posar sobre la taula, literàriament, qüestions tan essencials per a la humanitat com la pèrdua, la violència, la identitat, la sexualitat, l'amor, la culpa, el dolor, l'alegria, l'amistat o la desesperació. Per això, *La plaça del Diamant* agrada a qualsevol tipus de lector.

La prodigiosa imbricació dels plans referencial i simbòlic que constitueix el text resulta del teixit de diversos fils fàcilment identificables amb unes realitats política, geogràfica, demogràfica, religiosa, etc., el traspàs a la ficció de les quals està dotat de funcions significatives que van molt més enllà de la remissió a l'àmbit d'allò que resulta factualment identificable. Per això, *La plaça del Diamant*, per bé que es pot llegir com una novel·la històrica sobre la

Segona República, la Guerra Civil i la postguerra sota el franquisme, com un relat sobre Gràcia i Barcelona, com un retaule dels habitants del barri i de la ciutat en un cert lapse de temps, com un mosaic d'actituds davant la vida, com una narració psicològica, com un text existencialista o com un periple d'aprenentatge (un *Bildungsroman*), entre altres possibilitats, no és cap d'aquestes coses. No exclusivament, perquè cadascun dels components específics s'hi ramifica en un bosc carregat de sentits amplificats i complementaris que supera els límits de qualsevol d'aquestes modalitats i converteix l'obra en una novel·la sobre la condició humana.

«Una novel·la són paraules», va repetir Mercè Rodoreda, dues vegades, al pròleg de *Mirall trencat*.⁴³ El Verb és tant l'origen de la creació del món com la matèria de la literatura, capaç d'insuflar vida a les figures que l'habiten. Articulada en un discurs únic i singular que s'emporta el lector cap a les seves profunditats per vies extraordinàriament complexes i subtils, per bé que dissimulades sota l'aparença de la senzillesa, *La plaça del Diamant* esdevé una obra sobre la humanitat i el destí que la colpeix, des de l'inici de la seva existència, en la tradició literària occidental —una obra feta de mots que, com la protagonista explícita al final, diuen molt més que no podria semblar d'entrada, modelada com està per un llenguatge que expandeix exponencialment els seus camps de significació.⁴⁴

La plaça del Diamant es pot dividir en dues parts clarament diferenciades. La primera correspon a trenta-dos capítols i es focalitza en la relació entre Colometa i Quimet. Cobreix els deu anys i mig que van aproximadament des del 1928 fins al final de la Guerra Civil espanyola, i la poblen tots els personatges de l'obra: a banda dels dos protagonistes, hi ha Julieta, amiga de Colometa; el pastisser per a qui Colometa treballa; la senyora Enriqueta, una segona mare per a la noia; Pere, el seu primer xicot; Mateu, amic de Quimet; Griselda, la seva parella; Cintet, un altre amic de Quimet; la mare de Quimet; el pare de Colometa i la seva segona dona; els fills de Quimet i Colometa —Antoni i Rita—; l'adroguer de sota casa seva; els senyors (als quals serveix més endavant); l'adroguer de les veves, que també es diu Antoni, i, en especial, els coloms del colomar que Quimet munta al terrat del pis on viuen, del qual s'acaben fent amos. La segona part, per contra, ocupa només disset capítols (poc més de la meitat que la primera, per tant) i se centra en la supervivència de Colometa després de la guerra gràcies a l'ajut de l'adroguer de les veves. Abasta els dotze anys i mig que van des de l'inici de la postguerra fins al 1951, aproximadament, i en desapareixen molts personatges; majoritàriament, a causa de la confrontació bèl·lica.⁴⁵

La relació entre el temps de la història i el nombre de capítols, d'una banda, i el nombre de personatges, de l'altra, evidencien formalment la importància, dins de la narració, de la part inicial, constituïda pel festeig i el matrimoni de Quimet i Colometa; amb dues crisis importants que acceleren el deteriorament d'una relació i d'uns personatges que els objectes, les petites històries i els esdeve-

niments polítics, carregats de simbologia, tematitzen. Quan des de la comprensió adquirida Natàlia desplega aquesta seva joventut davant un destinatari implícit amb una fórmula deutora del discurs oral, selecciona significativament i recorda parcialment, amb la subjectivitat, la fragmentarietat i la complementarietat de conscient i inconscient característiques de la novel·la occidental del segle xx, els moments i els elements cabdals d'aquesta joventut, definitivament closa al final de la guerra. Els procediments tècnics es combinen en una trama que no deixa de girar en cap moment entorn de Colometa i la seva trajectòria vital; així s'expliquen el caràcter cíclic de la narració, el paper de la narradora com a artífex del relat (el què i el com de la història concreta), el llenguatge, la focalització, el temps, l'espai, el mode de representació del discurs, els símbols... El conjunt de tot plegat, perfectament travat, reverteix en un flux narratiu amb un efecte instantani en el lector, que entra en el joc de la novel·la des de la primera pàgina plenament convençut de la seva versemblança, de la seva «veritat». Aquest flux narratiu es regeix pel principi d'economia literària (tots els components de l'obra estan al servei del tema i res no hi resulta ni sobrer ni excessiu) i opta pel predomini de la descripció.⁴⁶ Perquè trobar el to precís, sobri i net de sentimentalisme, un *savoir faire* en què Rodoreda va excel·lir —sobretot en una narrativa que, pels temes que s'hi enclouen, podria incórrer fàcilment en el melodrama—, suposa mostrar en lloc d'explicitar i, amb un sòlid domini del llenguatge, aconseguir fer veure al lector tot allò que s'amaga sota l'argument estricte.⁴⁷ A *La plaça del Diamant*, com si es tractés d'un iceberg, el que queda submergit és molt més del que hi ha a la superfície, i arriba a uns nivells abismals.

En la primera part, la selecció dels fets per part de la veu narrativa configura de manera brillant la relació que s'estableix entre Quimet i Colometa. Una relació fonamentada en l'atracció sexual i, doncs, culpable, que cal expiar i que exigeix un sacrifici.⁴⁸ Precisament per la seva naturalesa, aquesta relació recolza en el domini, l'autoritat, l'egoisme i la consciència d'ell, contrapuntat amb l'acatament, la submissió, la servitud i la ingenuïtat d'ella. Fins al final de l'obra, després del casament de Rita amb Vicenç (a qui la noia, clavada al seu pare, farà gruar igual que en Quimet va fer amb la seva mare), la protagonista no s'adona realment de com el seu primer marit i ella es van estimar, de quant i de quina manera la va estimar ell i de com ella li va correspondre. Hi ha una omisió molt significativa, en aquest sentit, en el text. La paraula *amor* no surt ni una sola vegada, en aquests capítols en els quals o bé no hi ha moments de felicitat i compenetració entre els dos personatges o bé, quan hi són, presenten un altíssim grau d'ambigüïtat. Per exemple, en l'episodi de les relacions sexuals, durant les quals en Quimet fa veure les estrelles a Colometa —una finíssima i elegant ironia en la seva polisèmia—.⁴⁹ Es va perfilant progressivament, de fet, una degradació que es manifesta externament en l'aspecte físic de Colometa (al capítol ix, per exemple) i en el seu cansament intern, així com en el distanciament creixent de la

parella. Aviat, aquest distanciament s'agreuja amb la situació política (ell hi participa activament mentre que ella assumeix en solitud les responsabilitats familiars), i culmina amb el sacrifici suprem: la mort de Quimet, simultània a la mort del darrer colom. La novel·la segueix un procés alhora ascendent i descendent —puja en tensió narrativa, fins a arribar al seu clímax argumental i simbòlic, i «s'enfonsa» temàticament i metafòricament, fins a l'extrem de la desesperació de la protagonista— per representar la baixada als inferns de Colometa.⁵⁰ La forma es posa al servei del sentit, dos aspectes indistingibles en les grans obres literàries.

En la segona part, la trama s'accelera i el procés que segueix la narració s'inverteix estructuralment: els fets de la història esdevenen progressivament menys dramàtics i, per tant, la tensió narrativa descendeix, al mateix temps que el personatge central va sortint del pou i, doncs, inicia el seu camí ascendent fins a assolir un cel figurat. Un cel que, amb el retorn a l'origen de l'existència de Colometa (la plaça del Diamant), l'alliberament finalment possible d'aquest passat gràcies a la seva comprensió i «expulsió» (el crit) i la pèrdua definitiva de la innocència (el coneixement) i, per tant, amb el renaixement definitiu de Natàlia, acabarà sent literal en les darreres línies del relat. Abans d'aquest final, abans d'entendre a fons el regal que suposa l'existència, amb l'experiència del sofriment i el dolor, però també de l'amor, «la senyora dels coloms», com l'anomena la gent, es limita a sobreviure, primer, i a mitificar, després, la seva vida anterior, tot negant-se a acceptar la realitat del moment (fugint-ne, de fet).⁵¹ Malgrat que les coses li comencen a anar bé després que l'adroguer de les veves li doni feina, i externament esdevinguda la senyora Natàlia amb el casament posterior, el personatge només muda superficialment la pell de Colometa; però com que la vida de Colometa en realitat ja s'ha acabat, són els fills els qui passen a primer pla. Fins que la seva mare perd la por, s'enfronta a la veritat i aconsegueix entendre tot el que ha viscut; en especial, la seva relació amb Quimet i amb el marit actual, Antoni. Les noces de Rita en són el detonant. El viatge efectiu i intern que aquella nit fa la protagonista li permet ressorgir de les cendres de Colometa i reprendre, ara de debò, la seva vida. A l'abraçada feliç i emocionada que fa al seu home dins del llit, la segueix un son profund del qual es desperta renovada, en un migdia ple de sol en què, després de la pluja i la foscor anteriors, s'imposen la llum, el cel blau i l'alegria. Literalment i simbòlicament. No pas en va, com va subratllar Mercè Rodoreda, la darrera paraula de la novel·la és *contents*.⁵²

LA IMPORTÀNCIA DE LA PLAÇA DEL DIAMANT EN L'OBRA DE MERCÈ RODOREDA

La plaça del Diamant és una obra important dins de la trajectòria de Mercè Rodoreda per diferents motius, entre els quals ressalten la representativitat, el moment de re-

dacció i edició, la recepció crítica i l'acollida del públic. Vegem-ho punt per punt.

El títol de 1962 és un clar exponent de la producció de l'autora perquè fa evident una de les màximes que la presideixen, consistent en la convicció que la literatura no és cap broma.⁵³ Tampoc no va ser mai una broma, per a Rodoreda, la cultura, amb la qual es va comprometre profundament mitjançant l'exercici de la seva vocació i la manera en què la va desplegar, d'una coherència subratllada ja fa anys.⁵⁴ Les virtuts, el talent i el nivell d'exigència de l'escriptora, el treball sostingut que va dur a terme a fi de trobar els canals més apropiats per al seu art i l'objectiu d'aportar una obra rellevant a Catalunya (i, per tant, al món) —l'ambició literària que la va caracteritzar, en definitiva—, van revertir en un text, *La plaça del Diamant*, que demostra la seriositat amb què Rodoreda es prenia tant la creació literària com la contribució cultural que podia suposar. Un text que evidenciava magníficament la comprensió rodorediana de l'essència arbitrària i convencional de la modalitat novel·lística i la seva capacitat per representar la Vida en tots els seus aspectes; inclosos els intangibles o invisibles, molt sovint més importants que les seves contraparts. Amb la seva doble llavor en *Candide* (1759), de Voltaire, i «Tarda al cinema», de *Vint-i-dos contes*, sobre el teló de fons de la Bíblia i la *Divina Comèdia*,⁵⁵ *La plaça del Diamant* exemplifica, també, la intertextualitat característica de la producció de Mercè Rodoreda, els vasos comunicants que sempre s'hi estableixen en relació amb la pròpia escriptura i amb una tradició literària i cultural, catalana i universal, a la qual l'autora sempre es va sentir pertanyer, de què es va alimentar i que va voler enriquir amb literatura de la màxima qualitat. La novel·la prova de manera radical, així mateix, la importància del llenguatge i dels seus usos literaris per assolir els resultats buscats en termes d'expressió, precisió, amplitud i pluralitat significatives, per aconseguir uns efectes assemtats en l'emoció profunda i autèntica que generen les petites i grans veritats de l'existència.

El llibre de 1962, paral·lelament, constitueix la primera novel·la que Mercè Rodoreda va publicar en la postguerra. Per bé que ja havia donat al públic el recull de relats de 1958, *La plaça del Diamant* tenia una altra dimensió.⁵⁶ Donava continuïtat a la novel·lística dels anys trenta i prefigurava els grans títols posteriors. Rodoreda va escriure la història de Colometa, de bon principi, amb la finalitat de restablir l'estima per aquells qui van lluitar a la Guerra Civil amb les millors intencions, tot recreant-ne la part humana i bondadosa des del rebuig del maniqueisme reduccionista.⁵⁷ La va redactar d'una tirada, en un procés febril durant el qual sempre va sentir que estava escrivint una gran obra.⁵⁸ Un cop enllestida, la va presentar al Premi Sant Jordi, i —ha estat repetit en in comptables ocasions— no el va guanyar. No obstant això (també és prou sabut), gràcies a l'escriptor, crític i assagista Joan Fuster, el membre del jurat que va parlar-ne amb Joan Sales, de Club Editor, la novel·la sortiria aviat a la llum.⁵⁹

Als anys seixanta, com havia ocorregut en els anys

trenta amb *Aloma*, *La plaça del Diamant* va fer que la crítica col·loqués Mercè Rodoreda a primera fila dels novel·listes catalans del moment, i que l'acabés entronitzant literàriament. Almenys en els inicis de la seva recepció, però, la novel·la es va veure afectada per una incomprensió a causa de tres problemes bàsics: l'equiparació de Colometa a un personatge taujà, la seva identificació amb l'autora i la lectura predominantment testimonial de l'obra. Rodoreda, irritada i decebuda, va defensar Colometa tot argumentant que innocència no és sinònim de beneïter, i que la capacitat de fer allò que cal quan cal és una mostra d'intel·ligència superior a la de figures novel·lístiques tan valorades com Anna Karèlina. També va aclarir explícitament, a la inversa del flaubertian «Madame Bovary, c'est moi», que Colometa no era ella. I que si hagués volgut parlar sobretot d'història no s'hauria decidit per la ficció, sinó pel gènere documental pertinent.⁶⁰ El temps, com era d'esperar, ha acabat posant les coses al seu lloc, i avui dia queden lluny aquestes limitacions hermenèutiques en la interpretació d'un text protagonitzat, en paraules d'Obiols, per una reina.⁶¹ Una reina que no es pot confondre amb Rodoreda. Una reina que és molt més que una de les víctimes de la Guerra Civil; la vida de la qual, precisament per això, fa temps que forma part del cànion literari català.⁶²

A més del reconeixement acadèmic, *La plaça del Diamant* s'ha convertit en una obra de referència per a lectors molt diversos. La novel·la va experimentar una àmplia acceptació ja als anys seixanta, un fenomen poc habitual que s'ha mantingut fins a l'actualitat i la clau del qual són les constel·lacions significatives del text i, doncs, la seva capacitat d'oferir a cadascú allò que l'interpel·la i el mou.⁶³ Tanmateix, la situació política va retardar una mica l'èxit de vendes de la història de Colometa.⁶⁴ Quan els lectors en van iniciar el procés de descobriment, però, no va tenir aturador. L'abril de 1964 se'n feia una segona edició, i el 1965 i el 1966 van sortir la tercera i la quarta.⁶⁵ L'any 2000 s'anava per la que feia cinquanta-quatre. L'accessibilitat simultània de l'obra en la col·lecció general de l'editorial no va impedir que el 2016 la sèrie Club Editor Jove la publicués per vint-i-sisena vegada. Part d'aquest èxit es deu a l'interès que *La plaça del Diamant* ha suscitat en el món del cinema, la televisió, el teatre i la cultura en general. Encara en vida de Rodoreda, Francesc Betriu va dirigir-ne la pel·lícula (1982) i la sèrie (1983), protagonitzades per Sílvia Munt i Lluís Homar. Ja traspasada l'autora, se n'han fet nombroses adaptacions teatrals i s'ha parlat de l'obra en exposicions, clubs de lectura i conferències de divulgació.⁶⁶

La plaça del Diamant emociona i admira els públics més humils i els més cultes, els més pròxims i els més remots, perquè, com qualsevol clàssic, mai no acaba de dir el que ha de dir.⁶⁷ Pensant en el conjunt de la seva literatura, Mercè Rodoreda tenia la sensació que aquesta novel·la seria la que perduraria.⁶⁸ Molts altres textos seus han resultat igualment perdurables i, tanmateix, *La plaça del Diamant* roman la seva obra més coneguda dins i fora de

Catalunya. L'autora n'estava cofoia, d'aquest abast internacional que ja va poder constatar abans de morir: «Em fa contenta pensar que entre tants milers de lectors com ha tingut i continua tenint n'hi ha molts que no havien llegit mai res en català i que és llegint-la que han descobert que la nostra era una llengua civilitzada, culta, important. Em fa contenta així mateix pensar que aquesta novel·la senzilla i humana ha dut el nom de la plaça del Diamant de la vila de Gràcia i amb ell el de Catalunya a tants països llunyans.»⁶⁹ Fins on arribaran en el futur gràcies a la narradora catalana més traduïda, més universal, és una incògnita que només el temps resoldrà.

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] La bibliografia sobre el tema té una extensió que fa impossible citar-la completa. Les cerques al Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya (CCUC) i a Traces, la base de dades de llengua i literatura de la Universitat Autònoma de Barcelona, aboquen un total de 1.282 referències, xifres que justifiquen les síntesis ordenades dels materials publicats (Maria Isidra MENCOS. *Mercè Rodoreda: una bibliografia crítica (1963-2001)*. Fundació Mercè Rodoreda i Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2002; Kathleen McNERNEY. *Mercè Rodoreda: una bibliografia crítica (2002-2011)*. Fundació Mercè Rodoreda i Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2017) i el fet que la Fundació Mercè Rodoreda (FMR, <<http://www.mercerodoreda.cat/la-fundacio>>), dipositària del llegat de l'escriptora a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC, <<https://www.iec.cat/institucio/>>), al qual va deixar en herència els seus drets, hagi concedit un ajut, el 2019, a Benjamí Heras Pino pel treball «Mercè Rodoreda: bibliografia (2012-2018)» (<<http://www.mercerodoreda.cat/premis-i-ajuts>>). Kathleen McNERNEY. *Mercè Rodoreda... op. cit.*, conté el fruit d'un treball de doctorat (Judith SÁNCHEZ GORDALIZA. *Recepción y difusión internacionales de Mercè Rodoreda: obra original, crítica y traducción*. Facultat de Ciències Humanes, Traducció i Documentació. Universitat de Vic, Vic 2008; <<https://core.ac.uk/download/pdf/50523902.pdf>>) que aporta moltes dades d'interès, però que requereixen actualització. El 2016, la FMR també va atorgar un ajut a Amaranta Sbardella pel treball «Mercè Rodoreda: El mirall trencat de la traducció», no publicat.
- [2] Per a una visió de la trajectòria i les activitats de l'escriptora: Carme ARNAU. *Introducció a la narrativa de Mercè Rodoreda*. Edicions 62, Barcelona 1979; Maria CAMPILLO. «El tiempo histórico de Mercè Rodoreda». A: *Mercè Rodoreda, una poètica de la memoria*. FMR i IEC, Barcelona 2002, p. 18-37. Per a una panoràmica de l'obra literària i plàstica: <<http://www.mercerodoreda.cat/obra>>. Per als textos i pintures rodoresians: Mercè RODOREDÀ. *Agonia de llum: La poesia secreta de Mercè Rodoreda*. A cura d'Abraham Mohino i Balet. Angle, Barcelona 2002; *Narrativa completa*. IEC, Edicions 62 i FMR, Barcelona

- 2008, 2 v.; *El torrent de les flors*. 3 i 4, València 2012; *Obra de joventut: Novel·les, narracions, periodisme*. IEC, Edicions 62 i FMR, Barcelona 2015; *Cartes de guerra i d'exili (1934-1960)*. FMR i IEC, Barcelona 2015; *Obra plàstica*. FMR i IEC, Barcelona 2016.
- [3] Entitat creada el 1961 per defensar els drets i les llibertats catalanes i promoure l'educació i la cultura (<<https://www.omnium.cat/ca/presentacio/>>).
- [4] Maria CAMPILLO. *Escriptors catalans i compromís anti-feixista*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1994; Margarida CASACUBERTA. «Gènesi i primera adjudicació del Premi Crexells. Notes sobre cultura i novel·la en el tombant dels anys vint als trenta». *Els Marges*, núm. 52 (març 1995), p. 19-42.
- [5] Neus REAL. *Mercè Rodoreda: l'obra de preguerra*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2005; Roser PORTA, *Mercè Rodoreda i l'humor*. FMR i IEC, Barcelona 2007.
- [6] *Mercè Rodoreda: Entrevistes*. A cura d'Abraham Mohino i Balet. FMR i IEC, Barcelona 2013, p. 56.
- [7] Maria CAMPILLO. «Mercè Rodoreda: la construcció de la veu narrativa». A: *Actes del I Simposi Internacional de Narrativa Breu*. A cura de V. Alonso, A. Bernal i C. Gregori. Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1998, p. 323-354.
- [8] Carme ARNAU. «Mercè Rodoreda». A: Joaquim MOLAS (dir.). *Història de la literatura catalana*. Vol. XI. *Part moderna*. Ariel, Barcelona 1988, p. 157-190.
- [9] Carme ARNAU. «Introducció». A: Mercè RODOREDÀ. *Cartes de guerra...*, *op. cit.*
- [10] Vegeu, per exemple, la desena de contribucions que integren *Mercè Rodoreda i els clàssics*. A cura de Jordi Pujol Pardell i Meritxell Talavera Muntané. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 2013.
- [11] L'autora va formular aquestes idees en ocasions prou conegudes (*La cultura catalana en el primer exili (1939-1940): Cartes d'escriptors, intellectuals i científics*. A cura de Maria Campillo i Francesc Vilanova. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Barcelona 2000, p. 149; Mercè RODOREDÀ. *Cartes a l'Anna Murià 1939-1956*. Edicions de l'Eixample, Barcelona 1991, p. 62, 80-81 i 104-105; *Cartes de guerra...*, *op. cit.*, p. 164).
- [12] *Mercè Rodoreda: Entrevistes, op. cit.*, p. 105; Mercè RODOREDÀ. *Aloma*. Trad. de J. F. Vidal Jové. Al-Borak, Madrid 1971.
- [13] Mercè RODOREDÀ. *La Plaza del Diamante*. Trad. d'Enrique Sordo Lamadrid. Edhasa, Barcelona 1965; *La Plaza del Diamante*. Trad. d'Enrique Sordo Lamadrid. Orbis, Barcelona 1987; *La Plaza del Diamante*. Trad. d'Enrique Sordo Lamadrid. Pròleg de Gabriel García Márquez. Dibuxos d'Albert Ràfols Casamada. Círculo de Lectores, Barcelona 1989. Totes les informacions sobre les traduccions de l'obra de l'autora que conté aquest article procedeixen de la pestanya «Traduccions» del lloc web de la FMR (<<http://www.mercerodoreda.cat/traduccioni>>) i de la base de dades TRAC, sobre els autors catalans i els trasllats de la seva producció (<https://www.llull.cat/catala/recursos/trac_traduccioni_home.cfm>), que pertany a l'Institut Ramon Llull (IRL, <<https://www.llull.cat/catala/quisom/quisom.cfm>>), entitat encarregada de la projecció internacional de la cultura catalana. Les consultes s'hi han fet entre l'abril i el desembre del 2019, però s'han revisat el gener del 2020 per garantir-ne l'actualitat. Ocasionalment, s'ha recorregut al catàleg de la Biblioteca de Catalunya (<<https://catalogue.bnc.cat/>>) a fi de proporcionar les referències exactes.
- [14] Mercè RODOREDÀ. *The Pigeon Girl*. Trad. d'Eda O'Shiel. André Deutsch, Londres 1967; *The Time of the Doves*. Trad. de David H. Rosenthal. Taplinger, Nova York 1981; Arrow, Londres 1986; Graywolf Press, Saint Paul 1986; *In Diamond Square*. Trad. de Peter Bush. Virago, Londres 2013.
- [15] Mercè RODOREDÀ. «Littérature catalane. *La Place du Diamant*». Trad. de Pierre Verdaguer. *Europe: Revue Mensuelle* (desembre 1967), p. 127-132; *La Place du Diamant*. Trad. de Bernard Lesfargues amb la col·laboració de Pierre Verdaguer. Gallimard, París 1971, novament publicada el 1999 i el 2006, per bé que amb cobertes diferents.
- [16] Mercè RODOREDÀ. *La Piazza del Diamante*. Trad. de Giuseppe Cintioli. Arnoldo Mondadori, Milà 1970; *La piazza del Diamante*. Trad. d'Anna Maria Saludes i Amat. Bollati Boringhieri, Torí 1990; *La Piazza del Diamante*. Trad. de Giuseppe Tavani. La nuova Frontiera, Roma 2008. Per a l'èxit d'aquesta darrera, vegeu M. S. «La traducció italiana de *La plaza del Diamant*: 40.000 exemplars venuts en un any». *Vilaweb*, 19 de desembre de 2009 (<<https://www.vilaweb.cat/noticia/3669554/20091219/traduccion-italiana-plaza-diamant-40000-exemplars-venuts-any.html>>).
- [17] Mercè RODOREDÀ. *Diamantowy plac*. Trad. de Zofia Chądzyńska. Czytelnik, Varsòvia 1970; Mercè RODOREDÀ, *Diamantowy Plac*. Trad. de Zofia Chądzyńska. Wydawnictwo Pascal, Bielsko-Biala 2014.
- [18] Judith SÁNCHEZ GORDALIZA. «Obres de Mercè Rodoreda». A: Kathleen McNERNEY. *Mercè Rodoreda...*, *op. cit.*, p. 153-172.
- [19] Vegeu el mapa i el gràfic que hi ha a la primera pàgina de la pestanya «Traduccions» de la FMR (<<http://www.mercerodoreda.cat/traduccioni>>).
- [20] Mercè RODOREDÀ. *Shesi i Diamantit*. Trad. de Bashkim Shehu. Botimet IDK, Tirana 2018.
- [21] Mercè RODOREDÀ. *Kisgalamb és Cecília*. Trad. de Dóra Bakucz. Harmattan Kiadó, Budapest 2019. La FMR és qui autoritza les traduccions, motiu pel qual xoca que no hi constin aquestes dues. Potser es tracta d'una qüestió tècnica (retards en l'actualització de la informació o problemes de localització en la navegació pel web?), però caldria resoldre la situació al més aviat possible.
- [22] Mercè RODOREDÀ. *Sahat al-mas [La plaza del Diamant]*. Mirthi: Rudurida; taryama wa taqdi:m, Talaat Shahin. Al-Hai'a al-Misriyya al-'Amma li al-Kitab, Al-Qahira 1996, i *Al-ibra al-mandhuma [«Fil a l'agulla»]*. Taryamat Ramez Haddad. 2008. Document inèdit.

- [23] Al costat de les dues traduccions al polonès de *La plaça del Diamant* (vegeu la nota 17) i de Mercè RODOREDÀ. *Platek bialej pelargonii. Wybór opowiadań [Una fulla de gerani blanc. Selecció de contes]*. Trad. de Barbara Luczak. Ksiegarnia Akademicka, Cracòvia 2008 (que inclou «Gallines de Guinea», «El mirall», «Carnaval», «Cop de lluna», «Mort de Lisa Sperling», «La gallina», «La sala de les nines», «El riu i la barca», «El senyor i la Lluna», «La salamandra», «Una fulla de gerani blanc», «La meva Cristina», «Nit i boira», «Paràlisi», «Semblava de seda» i «Un cafè»), la FMR anota «Wojna i milosc. Mercè Rodoreda: *Listy do Anny Murià [Cartes a l'Anna Murià]*» (fragment). Trad. de Katarzyna Wilk. *Dekada Literacka*, núm. 21 (1993), p. 4-5; «Kawa [Un cafè]». Trad. de Barbara Luczak. *Czas Kultury* (Poznan), núm. 3 (1996); «*Smierci wiosna [La Mort i la primavera]*» (fragments). Trad. de Barbara Luczak. *Literatura na Swiecie*, núm. 7-8 (2000), p. 278-296; «La gallina», «La sala de les nines», «El riu i la barca», «El senyor i la lluna», «La salamandra», «Una fulla de gerani blanc» i «La meva Cristina». Trad. de Barbara Luczak. *Literatura na Swiecie*, núm. 5-6 (2003).
- [24] Mercè RODOREDÀ. *Diamantski [La plaça del Diamant]*. Trad. de Silvia Monros-Stojakovic. Alfa Narodna Knjiga, Belgrad 1998; *Ulica Kamelija [El carrer de les Camèlies]*. Trad. d'Igor Marojevic. Laguna, Belgrad 2009.
- [25] Vegeu la nota 21.
- [26] En espanyol, per donar-ne un exemple, es compta sis vegades la traducció que Enrique Sordo Lamadrid en va publicar a Edhasa (1965; 1980; 1983, 3a reimpressió; 1984; 1990 i 1992). Aquesta opció de l'IRL potser s'explica perquè els volums tenen ISBN i cobertes diferents; probablement, però, no hi ha canvis en el text, cosa que en un estudi precís i exacte del conjunt complet de les traduccions de les obres de Rodoreda faria recomanable comptar una sola traducció publicada en diverses col·leccions o ocasions. Aquesta precisió, exactitud i completesa ultrapassen de molt els objectius panoràmics del present article, ja que reclamarien una tasca ingent tant de localització de textos —per exemple, els poemes i adaptacions teatrals fetes a l'estranger (Joaquim MALLAFRÈ. «Les traduccions de l'obra de Mercè Rodoreda». A: *Congrés internacional Mercè Rodoreda: Actes*. A cura de Joaquim Molas. Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, IEC i FMR, Barcelona 2010, p. 69-81)— com de comprovació efectiva de cadascuna de les referències de la FMR i l'IRL a fi d'establir, com tot just s'anunciava, quines versions d'una mateixa traducció caldria comptabilitzar i quines no.
- [27] Mercè RODOREDÀ. *Iberijska fantastika*. Christo G. Danov, Plóvdiv 1982. Trad. de Maia Guenova Corbadzijska (inclou «La Salamandra» i «La meva Cristina»); *Plostad Diamant [La plaça del Diamant]*. Trad. de Maia Guenova Corbadzijska. Narodna Kultura, Sofia 1986; *Scupeno ogledalo [Mirall trençat]*. Trad. de Maia Guenova Corbadzijska. Gal-iko, Sofia 1993; *Ploshtad diamant: Roman [La plaça del Diamant]*. Trad. de Maia Guenova. Ciela, Sofia 2012; *[El carrer de les Camèlies]*. Trad. de Maia Guenova. Ciela, Sofia 2013. La transcripció del cognom de la traductora no és homogènia al web de la FMR, però sens dubte es tracta de la mateixa persona.
- [28] La taula no proporciona una suma definitiva ni tan sols de totes les traduccions de les obres en prosa de Rodoreda fins al 2019 (una tasca que queda pendent), perquè, com s'ha indicat abans (vegeu la nota 26), això requeriria una investigació molt més dilatada que la que fonamenta aquest treball. La primera columna inclou, per ordre de menys traduïts a més traduïts, els títols rodoredians no poètics ni dramàtics que han estat objecte de trasllat, cadascun seguit de la seva identificació genèrica entre claudàtors (només s'hi incorpora una subclassificació en el cas de la prosa —epistolar, autobiogràfica o poètica— per diferenciar el grau de literarietat dels textos, que en constitueix un aspecte significatiu); «Imatges d'infantesa» i «Un cafè», d'una banda, i el recull de relats infantils, de l'altra (els tres primers títols), hi apareixen o bé a part o entre claudàtors perquè no es van publicar en volum en vida de l'autora (Mercè RODOREDÀ. *Un cafè i altres narracions*. A cura de Carme Arnau. FMR i IEC, Barcelona 1999; *La noieta daurada i altres contes*. Il·lustracions d'Aurora Altisern. Pròleg de Marta Pessarrodona. RqueR, Barcelona 2005). A la segona columna s'indica el nombre de vegades que ha estat traduït cada text, tot especificant, a sota i entre parèntesis, quantes traduccions són íntegres (primera xifra) i quantes n'hi ha de parcials (segona xifra, darrere del signe d'addició i seguida de la lletra *f* per indicar-ne la fragmentarietat); en els reculls de contes, s'hi afegeix una tercera xifra seguida de la lletra *c* de *compilació* per marcar que tots els relats breus de l'obra en qüestió s'han traduït en un llibre que reuneix un conjunt més extens de la contística de Rodoreda. La tercera columna computa el total de llengües de destinació de cada obra i consigna, entre parèntesis i per ordre alfabètic, quines són aquestes llengües; si no hi ha coincidència numèrica entre les traduccions i els idiomes de destinació és que hi ha més d'una traducció a una mateixa llengua. La darrera fila de la taula fa el còmput complet dels trasllats i anota els idiomes entre parèntesis per mostrar-ne la diversitat.
- [29] A l'IRL consten 205 traduccions d'obres de Rodoreda, en lloc de les 235 de la taula 1, perquè encara que se n'hi comptabilitzen algunes que no són al web de la FMR i diferents versions d'una mateixa traducció, n'hi manquen de fragmentàries, com s'ha explicat abans. Atès que el rànquing es fa a partir de la informació de TRAC, s'ha optat per no alterar la xifra de l'escriptora per no distorsionar els resultats que ofereix aquesta font en relació amb les traduccions de la producció del conjunt dels autors catalans.
- [30] Aquesta informació és pública i es troba fàcilment a la xarxa; la sola excepció n'és el cas d'una escriptora viva de literatura infantil, Teresa Sabaté, l'any de naixement de la qual no he localitzat.
- [31] Segons algunes fonts, *La pell freda* hauria estat traduïda a trenta-set idiomes (Jordi NOPCA. «Quina literatura cata-

lana es llegeix al món?». *Ara*, 20 d'abril de 2014; <https://www.ara.cat/cultura/Quina-literatura-Quatre-curiositats-conegudes_0_1123687682.html>), un error probablement fruit del fet que, encara que a TRAC se n'hi atribueixen només trenta-dos, la cerca en aquesta base de dades dona, d'entrada, trenta-set resultats, corresponents a les trenta-set traduccions de què hi ha constància a l'IRL, incloses les diferents versions d'una mateixa traducció en una mateixa llengua. La informació que hi ha sobre Sánchez Piñol i *La pell freda* a *Visat*, la revista en línia del Comitè de Traduccions del PEN català (<<http://www.visat.cat/traduccion-literatura-catalana/esp/llibres-traduïts/200/0/-/albert-sanchez-pinol.html>>), coincideix amb la de l'IRL.

[32] Tot i que a la taula 1 se n'noten setanta-sis, cal reiterar la necessitat de comptabilitzar-les exactament en un treball que vagi més enllà d'una aproximació general.

[33] Hi ha diversos treballs, de caire molt variat, sobre les traduccions de l'obra. Entre d'altres, Marta MARÍN-DÒMINE. *El travessament significant a 'La plaça del Diamant': Anàlisi de la recepció i de les traduccions angleses*. Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Traducció i Interpretació, Bellaterra 1997; Sameer RAWAL. *Translating Mercè Rodoreda to Hindi*. Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona Facultat de Traducció i Interpretació, Bellaterra 2005; Annamaria ANNICCHIARICO. «Da Colometa a Colombetta: ancora una traduzione de *La plaça del Diamant* di Mercè Rodoreda». *Rivista Italiana di Studi Catalani*, núm. 1 (2011), p. 91-101; Xavier MONTOLIU PAULI. «Traduir a quatre mans o entre dues veus». *XXIV Seminari sobre la Traducció a Catalunya: Tots per a un i un per a tots: les traduccions a quatre, sis o més mans*. Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, Barcelona 2017, p. 63-69. També s'han fet reculls o estudis de l'acollida de la producció rodorediana en alguns països, com ara Katharina DOBLER, Magrit KLINGER-CLAVIJO, Beat MAZENAUER, Hans-Martin GAUGER i Maria BLOM (trad.). «Ressenyes de Rodoreda a Alemanya». *Visat*, núm. 3 (abril 2007) (<<http://www.visat.cat/traduccion-literatura-catalana/cat/ressenyes/71/10/0//merce-rodoreda.html>>); Kathleen McNERNEY. «La recepció de l'obra de Mercè Rodoreda als Estats Units». A: *Congrés internacional Mercè Rodoreda...*, op. cit., p. 11-22. El 2018, així mateix, la FMR va concedir un ajut a «Les comparacions fraseològiques en *La plaça del Diamant* i les seves traduccions», de Pedro Ivorra, que no costa que hagi vist la llum pública.

[34] Respectem la xifra de traduccions de *La plaça del Diamant* dels *Llibres més traduïts* de TRAC pels mateixos motius que hem respectat la xifra de traduccions de Rodoreda en el rànquing d'autors (vegeu la nota 29).

[35] No hi ha indicis clars dels motius pels quals aquesta novel·la no hi surt. Una possibilitat és que, a causa dels objectius de difusió de la cultura catalana de l'IRL, i com que Rodoreda ja hi apareix prou, s'hagi preferit fer visibles altres títols, com *Pedra de tartera* (d'una escriptora viva amb una producció no tancada) i el que es pot consi-

derar el *Quixot* català, abans que no pas tornar a subratllar la importància de Rodoreda. La inclusió de l'única novel·la de Monzó no quadra amb aquesta explicació, si no és que s'ha considerat pertinent promocionar-lo més enllà de la seva personalitat destacada en el camp de la narrativa breu.

[36] Neus REAL. *Mercè Rodoreda...*, op. cit.

[37] La investigadora que el 2013 obtenia un ajut de la FMR amb «La plaça del Diamant: edició genètica. Escriptura i estil» està acabant una tesi doctoral consistent en l'edició crítica de la novel·la; alguns avançaments se'n poden llegir a Meritxell TALAVERA I MUNTANÉ. «Variants d'estil en el procés d'escriptura de *La plaça del Diamant*». A: *La filologia d'autor en els estudis literaris: Textos catalans dels segles XIX i XX*. A cura de Joaquim Molas. Aula Màrius Torres i Pagès, Lleida 2013, p. 165-189; «Notícia de l'expedient de censura de *La plaça del Diamant*». A: *La literatura catalana contemporània: intertextos, influències i relacions*. Societat Catalana de Llengua i Literatura i Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona 2013, p. 239-256. A banda d'aquests estudis i dels que se citen en la consideració següent, entre la diversa bibliografia sobre el llibre es poden anotar Josep Miquel SOBRE. *L'artifici de 'La plaça del Diamant': un estudi lingüístic*. Ariel i Institut d'Estudis Hel·lènics. Departament de Filologia Catalana, Barcelona 1973; Loreto BUSQUETS, «El mite de la culpa a *La plaça del Diamant*». A: *Actes del Quart Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1985, p. 303-319; Maria A. ROCA. *Costruzioni simboliche nel romanzo di Mercè Rodoreda, 'La plaça del Diamant'*. Università degli studi di Sassari, Sàsser 1986; Jane White ALBERCH i Patricia V. LUNN. «*La plaça del Diamant* i la narració de la consciència». A: *Homenatge a Josep Roca-Pons*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Indiana University, Barcelona 1991, p. 9-22; Colleen P. CULLETON. «Daedalus's Wings: The Effects of Temporal Distance in *La plaça del Diamant*». *Catalan Review*, vol. XVI, núm. 1-2 (2002), p. 103-119; Pere ROSSELLÓ BOVER. «Els anys de *La plaça del Diamant* (el context novel·lístic català de l'inici dels anys 60)». A: Germà COLÓN, T. MARTÍNEZ ROMERO i Maria Pilar PEREA (ed.). *La cultura catalana en projecció de futur: Homenatge a Josep Massot i Muntaner*. Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana 2004, p. 439-458; Marie-Claire ZIMMERMANN. *Écrire au féminin en Catalogne: 'La plaça del Diamant', de Mercè Rodoreda*. CRIIA (Université Paris-X-Nanterre), París 2005; Carme ARNAU. «*La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda. La fosca i la llum: una poètica de la mirada». A: *Congrés internacional Mercè Rodoreda...*, op. cit., p. 165-188; Maria BARBAL. «*La plaça del Diamant*, un univers xifrat». A: *Una novel·la són paraules: Vint invitacions a la lectura en ocasió del centenari de Mercè Rodoreda 1908-2008*. Institució de les Lletres Catalanes, IEC i FMR, Barcelona 2010, p. 149-160; Kathryn EVERLY, «Masculinity, War and Marriage in *La plaça del Diamant* by Mercè Rodoreda». *Anales de la Literatura Española*

- Contemporánea*, vol. 37, nota 1 (2012), p. 63-84; Carles MIRALLES. «“En el forat de la mort”. La catàbasi o baixada al món dels morts de la Colometa». A: *Mites clàssics en la literatura catalana moderna i contemporània*. A cura de Jordi Malé i Eulàlia Miralles. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 2007, p. 179-188; Montserrat LUNATI. «El cos entre néixer, desnèixer i morir a Mercè Rodoreda, Maria-Mercè Marçal i Imma Monsó». *Catalan Review*, vol. xxx (2016), p. 131-146; Maryellen BIEDER. «Living the War, Writing the War: Poetic Figuration in Mercè Rodoreda's *La plaça del Diamant*». A: Maryellen BIEDER i Roberta JOHNSON. *Spanish Women Writers and Spain's Civil War*. Routledge, Londres 2017, p. 35-51; Carlos JÉREZ-FARRÁN. «La discreta apostasia religiosa en *La plaza del Diamante* de Mercè Rodoreda». *Bulletin of Hispanic Studies*, vol. 94, núm. 10 (2017), p. 1081-1100.
- [38] Aquestes tres puntes de llança de la novel·la contemporània van constituir referents declarats de Rodoreda (*Mercè Rodoreda: Entrevistes*, *op. cit.*), i l'autora hi ha estat relacionada en treballs que han obtingut ajuts de la FMR (Sílvia ALDAVERT i Sílvia FORNELLS. *Mercè Rodoreda i el viatge pel temps. Anàlisi comparativa amb les obres de Virginia Woolf i James Joyce*, 2007; Jordi MARRUGAT DOMÈNECH. *Les relacions entre l'obra narrativa de Mercè Rodoreda i l'obra narrativa de William Faulkner*, 2013) i en la bibliografia publicada (entre d'altres, Carme ARNAU. «*La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda: la creació d'un personatge». *Revista del Col·legi*, núm. 130 (novembre 2008), p. 11-21).
- [39] Totes tres han estat traduïdes al català: J. D. SALINGER. *El vigilant en el camp de sègol*. Trad. d'Ernest Riera Arbussà i Josep M. Fonalleras. Empúries, Barcelona 2001; Doris LESSING. *El quadern daurat*. Trad. de Víctor Compta. Edicions 62, Barcelona 2001; Gabriel GARCÍA MÁRQUEZ. *Cent anys de solitud*. Trad. d'Avellí Artís-Gener. Edhasa, Barcelona 1970.
- [40] Mercè RODOREDA. *La plaça del Diamant* (1962). 26a ed. Club Editor, Barcelona 1982. Tot esperant l'edició crítica, el lector pot anar a qualsevol de les edicions de la novel·la a disposició.
- [41] Encara que la transformació de la protagonista tingui un caràcter progressiu (de Natàlia a Colometa i de Colometa a Natàlia), la diferenciació nominal narradora/personatge és crucial per distingir les dues instàncies, separades, del discurs. Així s'argumenta en un estudi essencial que explora les capes de sentit de l'obra tot detallant la pluralitat de funcions dels elements més realistes: Maria CAMPILLO. «*La plaça del Diamant*. El substrat històric en una narració de vida». *Els Marges*, núm. 70 (setembre 2002), p. 5-23.
- [42] La constatació que Colometa és una magnífica peça d'orfebreria prolifera en la bibliografia, i constitueix l'eix central de Carme ARNAU. «*La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda: la creació d'un personatge», *op. cit.*, en què es ressegueixen la construcció i la recepció de la protagonista en relació amb els temes de la identitat i la metamorfosi. El títol primigeni, *Colometa*, apareix en les cartes de l'escriptor i crític Armand Obiols (Armand OBIOLS. *Cartes a Mercè Rodoreda*. Pròleg d'Anna Maria Saludes i Amat. La Mirada, Sabadell 2010) i de l'editor Joan Sales (Mercè RODOREDA i Joan SALES, *Cartes completes (1960-1983)*. A cura de Montserrat Casals. Club Editor, Barcelona 2008). Rodoreda, encara que al final va cedir a les raons comercials, s'havia decidit per *Colometa* perquè estava convençuda que el text imposava el seu propi nom, i per això inicialment es va mostrar contrària a canviar-lo.
- [43] Mercè RODOREDA. «Pròleg». A: *Mirall trencat* (1974). Edicions 62, Barcelona 1984, p. 13-33.
- [44] Maria CAMPILLO. «Fonts i usos bíblics en la narrativa de Mercè Rodoreda». A *Congrés internacional Mercè Rodoreda...*, *op. cit.*, p. 43-68.
- [45] La seva desaparició es produeix mitjançant un repertori de les maneres de morir que la Guerra Civil va comportar, desglossat a Maria CAMPILLO. «*La plaça del Diamant*. El substrat històric...», *op. cit.*
- [46] B. TOMASEVSKIJ. «Temàtica». A: Enric SULLÀ (ed.). *Poètica de la narració*. Empúries, Barcelona 1985, p. 11-46; Marina GUSTÀ, «Els tons de la pell. Notes sobre els estils rodoredians». A *Congrés internacional Mercè Rodoreda...*, *op. cit.*, p. 83-94. Rodoreda va fer explícit que en escriure no feia res gratuït, sinó que ho pensava i calculava tot (Mercè RODOREDA i Joan SALES, *Cartes...*, *op. cit.*, p. 576).
- [47] En termes de l'escriptora: «Jo no puc dir sense que soni fals: “La Colometa estava desesperada perquè no donava l'abast a netejar coloms”. Tampoc no li puc fer dir directament “jo estava desesperada perquè no donava l'abast a netejar coloms”. He de trobar una fórmula més rica, més expressiva, més detallada; no he de dir al lector que la Colometa està desesperada sinó que li he de fer sentir que ho està. [...] És a dir, el personatge d'una novel·la pot saber què veu i què li passa, l'autor no. D'aquesta manera, el lector sent una veritat o, si es vol, més veritat. Tota novel·la és convencional. La gràcia consisteix a fer que no ho sembli. No he escrit mai res de tan alambinat com *La plaça del Diamant*. Res de menys real, de més rebuscat. La sensació de cosa viva la dona la naturalitat, la claredat d'estil» (Mercè RODOREDA. «Pròleg». A: *Mirall trencat*, *op. cit.*, p. 33).
- [48] Maria CAMPILLO. «Fonts i usos bíblics...», *op. cit.*, p. 51-57. En aquest estudi i en l'article sobre el substrat històric de la novel·la, Campillo proporciona consideracions més detallades sobre qüestions clau que aquí s'han de simplificar per raons d'espai.
- [49] Maria CAMPILLO. «Fonts i usos bíblics...», *op. cit.*, p. 52.
- [50] Carles MIRALLES. «“En el forat de la mort”...», *op. cit.*
- [51] Maria CAMPILLO. «*La plaça del Diamant*. El substrat històric...», *op. cit.*, p. 7-8, nota 9.
- [52] Mercè RODOREDA. «Pròleg». A: *La plaça del Diamant*, *op. cit.*, p. 7-12.
- [53] Mercè RODOREDA i Joan SALES, *Cartes...*, *op. cit.*, p. 575. L'autora es refereix a la novel·la, però l'afirmació resulta perfectament extrapolable.

- [54] Maria CAMPILLO. «La Rodoreda que Rodoreda refusà». *Avui*, 20 d'abril de 1983, suplement «Cultura», p. III.
- [55] Mercè RODOREDÀ. «Pròleg». A: *La plaça del Diamant*, *op. cit.*
- [56] Jaume AULET. «Mercè Rodoreda i els seus *Vint-i-dos contes*. Ni més ni menys». A *Actes del I Simposi...*, *op. cit.*, p. 457-471.
- [57] Mercè RODOREDÀ i Joan SALES, *Cartes...*, *op. cit.*, p. 120-121.
- [58] El 1979, l'autora recordava: «És curiós que quan vaig escriure la *Plaça* sempre vaig tenir la sensació que feia una cosa bona. [...] Sensació que no he tornat a tenir amb cap de les altres novel·les» (Mercè RODOREDÀ i Joan SALES, *Cartes...*, *op. cit.*, p. 780). Per al procés d'escriptura, vegeu Meritxell TALAVERA. «Sobre la gènesi de *La plaça del Diamant*». A: Mercè RODOREDÀ. *La plaça del Diamant*. Club Editor Jove, Barcelona 2016, p. 287-299; Carme ARNAU. «*La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda: la creació d'un personatge», *op. cit.*; Armand OBIOLS. *Cartes a...*, *op. cit.*, p. 221-253, on es pot llegir que aquesta novel·la és «una veritable obra mestra» (p. 223).
- [59] Entre la presentació al premi el 1960 i l'edició el 1962, Rodoreda va revisar el manuscrit. Les impressions d'Obiols i Sales hi van ajudar, però el mestratge literari subjacent a *La plaça del Diamant* només se li pot atribuir a ella (Meritxell TALAVERA. «Sobre la gènesi...», *op. cit.*, p. 290-294), cosa que desmenteix aquella bibliografia en què s'ha insinuat la coautoria d'Obiols en la literatura rodorediana.
- [60] Tot plegat es troba resumit i explicat a Maria CAMPILLO, «*La plaça del Diamant*. El substrat històric...», *op. cit.*, p. 5-6; Carme ARNAU, «*La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda: la creació d'un personatge», *op. cit.*, p. 13-15. L'any 2014, la FMR va concedir un ajut a Trinidad Escudero per «La recepció crítica i la divulgació de 'La plaça del Diamant' de Mercè Rodoreda», un treball plantejat per aprofundir en la qüestió que no consta que s'hagi publicat.
- [61] Armand OBIOLS. *Cartes a...*, *op. cit.*, p. 360.
- [62] Cosa que explica que hagi esdevingut una de les lectures obligatòries de secundària, amb l'augment consegüent de difusió i vendes. En el marc de les col·leccions de suport a docents i estudiants se situa Neus CARBONELL. «*La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda». Empúries, Barcelona 1994.
- [63] En mots de Rodoreda, «tothom hi troba el que vol. Com em deia no sé qui —l'Obiols— és una novel·la per agradar a una portera i a un doctor en filosofia» (Mercè RODOREDÀ i Joan SALES, *Cartes...*, *op. cit.*, p. 166).
- [64] Sales se'n lamentava amb motiu de les bones crítiques epistolars de J. Ferrater Mora i J. Agelet i Garriga: «La premsa fa el silenci als llibres catalans. [...] I el silenci de la premsa perjudica. D'ençà que a Nova York hi ha vaga de diaris [...] diu que les entrades als teatres han baixat verticalment. Cal pensar que la literatura catalana viu en "vaga de diaris" des de l'any 1939. El miracle és com ha sobreviscut. [...] *La plaça del Diamant* hauria hagut d'exhaurir la seva primera edició de 2.000 exemplars en pocs mesos» (Mercè RODOREDÀ i Joan SALES, *Cartes...*, *op. cit.*, p. 166-167).
- [65] Meritxell TALAVERA. «Sobre la gènesi...», *op. cit.*, p. 298.
- [66] M. Montserrat CASTILLO. «*La plaça del Diamant*. Una conversa amb Francesc Betriu». *Serra d'Or*, núm. 272 (maig 1982), p. 49-51; «Una exposició recrea l'atmosfera i l'olor a 4 novel·les de Mercè Rodoreda». *El Punt Avui*, 25 de març de 2008; <<https://bibliotecadelescala.blogspot.com/2008/04/la-plaa-del-diamant-de-merc-rodoreda.html>>; «Taula rodona. Les adaptacions de *La plaça del Diamant*». A: *Congrés internacional Mercè Rodoreda...*, *op. cit.*, p. 189-204; <<http://www.bibgirona.cat/biblioteca/santa-cristina-aro/agenda/64396-cineforum-la-placa-del-diamant>> i <https://hospici.cat/detall_curs/1800/els-7-magnifics-grans-escriptors-catalans-del-segle-xx-cicle>.
- [67] Italo CALVINO. *Per què llegir els clàssics*. Trad. de Teresa Muñoz Lloret. Edicions 62, Barcelona 1991.
- [68] Mercè RODOREDÀ i Joan SALES, *Cartes...*, *op. cit.*, p. 31.
- [69] Mercè RODOREDÀ. «Pròleg». A: *La plaça del Diamant*, *op. cit.*, p. 8.

NOTA BIOGRÀFICA

Neus Real (Barcelona, 1968), doctora en filologia catalana per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), és professora agregada de la Facultat de Ciències de l'Educació de la UAB. Autora d'un centenar de publicacions, en destaquen llibres com *El Club Femení i d'Esports de Barcelona*, *plataforma d'acció cultural* (1998), *Mercè Rodoreda: L'obra de preguerra* (2005), *Les novel·listes dels anys trenta: Obra narrativa i recepció crítica* (2006), *Dona i esport a la Catalunya dels anys trenta* (2009) o *Aurora Bertrana* (2017).